

СТРЕМЕЖЪТ НА ЮГОСЛАВИЯ КЪМ ЛИДЕРСТВО НА БАЛКАНИТЕ В ПЪРВИТЕ СЛЕДВОЕННИ ГОДИНИ (1944–1948 г.)

Йоанна Чорева, студентка

Целта на настоящото изследване е да представи възможно най-синтезирано стремежа на Югославия към лидерство на Балканите в първите следвоенни години, периода от 1944 до 1948 година, начините и средствата, с които си служи за постигането на тази външнополитическа цел. Но за да обясним по-добре това явление съвсем логично е да започнем с изясняване на обстановката на Балканите през този период, когато балканските държави преминават през няколко фази. Първата фаза обхваща лятото и есента на 1944 г. до май 1945 г. – това е фазата, в която балканските държави се включват в заключителния етап на Втората световна война, извършват се радикални социално-икономически и обществено-политически преобразувания в някои от държавите. На Балканите преминава една своеобразна разделителна линия – четири от държавите се оказват в съветската сфера на влияние (Югославия, България, Албания и Румъния), която впоследствие придобива формата на „лагер на страните с народна демокрация“, и от друга страна – Гърция и Турция се обвързват със Запада и САЩ, по-късно с НАТО. Втората фаза обхваща края на Втората световна война и Парижката мирна конференция (1945 – началото на 1947 г.). В нейните рамки се открояват редица събития и процеси, които показват, че ситуацията на Балканите е твърде динамична. Пренасят се част от амбициите на водещите свръхсили, поставят се на изпитание договореностите след Втората световна война. Балканските държави са окончателно разделени на идеологически принцип. Утвърждава се новото териториално преразпределение на Балканите, санкционирано от Парижката конференция. Актуализират се териториални, етнически и малцинствени проблеми от ми-

налото. Някои от тях като Триесткият и Епирският придобиват кризисна форма. Третата фаза се характеризира с навлизането на Студената война в критична фаза – „Доктрината Труман“, гражданската война в Гърция.

В периода от 1944 до 1948 г. югославската външна политика принципно следва линията на сътрудничество и единодействие в изграждащия се блок от източноевропейските държави и Съветския съюз. Сред тях Югославия е една от най-активните при оформянето на системата от двустранни договори за дружба, сътрудничество и взаимна помощ. Авторитетното и динамично присъствие на югославската дипломация в разгръщането на почти всички по-важни инициативи от следвоенния международен живот обуславя нейното самочувствие и настъпателно поведение в отношенията с балканските съседки. Тито използва антифашисткия актив на Югославия от годините на Втората световна война, за да трупа общодържавен и личен престиж. Несъмнено, управляваната от него държава е най-силна и най-авторитетна при създаването на ръководената от СССР система на държавите с „народна демокрация“, която променя основно съотношението на силите на полуострова. Четири принадлежащи към системата държави – Албания, Югославия, България и Румъния, противостоят на двете свързани със Запада страни – Гърция и Турция. При това следвоенната югославска държава изпъква с неоспоримия си авторитет пред малка Албания и победените, носещи петното на обвързаността с Райха, България и Румъния.

От самото начало Югославия следва външнополитическа линия, съответстваща в най-голяма степен на националните ѝ интереси. Поради редица субективни фактори и обективни обстоятелства, тя заема специфично място и има по-голяма тежест в региона. Причините са следните: още от годините на Втората световна война се превръща в значим фактор в рамките на Антихитлеристката коалиция; антифашистката съпротива в Югославия прераства в националноосвободителна война. В хода на войната като безспорен хегемон се налага ЮКП,

тя първа се ориентира към въоръжена съпротива, оглавявайки всенародното движение срещу Германия и съюзниците ѝ.

След освобождаването на Белград на 20 септември 1944 г. в Югославия е установено регентско управление, чиято цел е да замести още нестъпвалия на национална земя крал Петър II. Съставен е временен парламент, обединяващ членовете на Антифашистко вече на националното освобождение на Югославия (AVNOJ) и 121 депутати от бившата Камара на представителите. Образувано е и ново правителство начело с Йосип Броз Тито, а Шубашич, последният представител на правителството в Лондон, е назначен за министър на външните работи. Същевременно се провежда груба и кървава чистка, в която главна роля играе политическата полиция (OZNA, сетне UD-VA), създадена през 1943 г. и ръководена от Александър Ранкович, много близък на Тито черногорски комунист. Следен отблизо, Шубашич подава оставка през септември 1945 г. През ноември същата година се провеждат избори за Учредително събрание. Тъй като сръбските и хърватските опозиционни партии решават да ги бойкотират, остават само правителствените листи, които са одобрени от 90 % от гласувалите, а те представляват 88 % от фигуриращите в избирателните списъци.

Свикано незабавно, Учредителното събрание решава да бъде свалена монархията и същевременно приема нова Конституция на страната, въз основа на която Югославия става република, организирана на принципа на федерация от шест „републики“: Босна и Херцеговина, Хърватия, Македония, Черна гора, Сърбия и Словения. В рамките на Сърбия са обособени две „провинции“ – Косово, където преобладават албанците, и Войводина със смесено население от унгарци, румънци, сърби, хървати, словенци и украинци. За официални са признати три мнозинствени езика: сърбохърватският, словенският и македонският, а албанският и унгарският са използвани в двете „провинции“ на Сърбия. Признати са три вероизповедания – източноправославното, католическото и мюсюлманското, но комунистическата държава контролира дейността им.

Партизаните на Тито, чийто брой в края на войната нараства на 800 000 бойци, се смятат за победители над Германия и имат широка експанзионистична програма. В Албания те доминират Партията на труда. В Македония желаят да подчинят населението от Пиринска и Егейска Македония на своето правителство в Скопие – те възнамеряват да разрешат проблема чрез дискусии с България, която според проектите им трябва да се превърне в седмата югославска република. Амбициите им на север се простират върху австрийски територии, на които живеят и словенци, и най-вече Италия, разширила се през 1920 г., заграбвайки земи, смятани за словенски. Основната външнополитическа тактика е югославската армия да завземе всички територии, на които живеят представители на славянските народи.

Югославското правителство се надява чрез мирни споразумения да придобие територия, която все още предстои да бъде договорена с Италия и Австрия. Голямата награда тук е богатият и възлов град Триест, който е първостепенна югославска цел по това време. Освен това, те се надяват да бъде анексирана южната част от австрийската провинция Каринтия, която има отчасти славянско население. Популярен става лозунгът на Тито, превърнал се веднага в афористичен израз на югославската политика спрямо Италия и Австрия: „своето не даваме, чуждото не искаме“. Тук въпросът е за историческите, етническите, политическите, икономическите и моралните права на Югославия върху исканите от нея италиански и австрийски територии. В това стратегическо направление на югославската външна политика Белград концентрира значителна част от своята международна активност. На всички форуми до Парижката мирна конференция, а и в хода на нейните дебати югославските политици и дипломати не преустановяват исканията си за Триест и Юлийска Крайна (известна още като Венеция Юлия или Юлианска Венеция), изтъквани от пропагандата като „борба за справедливи граници на Югославия“. Но голяма трудност представлява фактът, че Югославия няма подкрепата на великите сили за тези си планове. През август 1946 г., след многократни протести във връзка с

нарушаването на въздушното им пространство, югославските самолети принуждават американски транспортен самолет да кацне и свалят втори, в който загиват петима души. Въпреки че правителството после изплаща обезщетение, този инцидент поставя началото на период на много лоши отношения с Вашингтон. Със сигурност Югославия не би могла да очаква помощ от САЩ или Великобритания за постигането на нейните по-спорни териториални цели.

От Италия Белград поисква още в началото на мирните преговори да му бъде преотстъпена Юлианска Венеция (Венеция Юлия или Юлийска Крайна) с град Триест, окупиран от титовите партизани през май 1945 г., но англоамериканците искат да дадат на Италия както Триест, така и западните райони на Истрия и упражняват натиск, за да оттласнат на изток разделителната линия с цел да помогнат на правителството в Рим да спечели изборите. Дискусиите се проточват и дори се изострят, когато през юли 1946 г. СССР приема предложен от французите компромис: Истрия да бъде дадена на Югославия, а Триест да представлява „свободна територия“, ръководена от международно правителство. Според френското предложение тази свободна територия трябва да бъде разделена на две зони: северна – обхващаща град Триест, под административното ръководство на англоамериканците, и южна – под контрола на Югославия. На тази основа през февруари 1947 г. е подписан договор с Италия, според чиито клаузи Югославия получава 2995 квадратни мили територия и 600 000 жители, живеещи в Словенско Приморие, Истрия, Задар и Ластово. Белград се стреми да укрепи своята власт като подлага на репресии италианското население, прогонвайки го от южната зона и заселвайки югославяни на негово място. През 1948 г. властта над северната зона вече е в ръцете на италианците, Югославия прокарва граница между двете зони, но Италия не я признава.

По същото време Косовският регион е отново окупиран. Предприети са репресивни мерки срещу албанското население и избухват жестоки битки. По-късно областта е присъединена към Сърбия, но като автономен регион, а албанският е

признат за официален език. Въпреки това, на практика сръбското господство е препотвърдено. В същинска Албания югославските представители просто поемат предишната роля на италианците. В поведението си към Тирана югославското ръководство изхожда от помощта, оказана за създаването на Албанската комунистическа партия и при организирането на албанската въоръжена съпротива. След войната Белград продължава да развива връзките с Албания във всички области. Малката и бедна адриатическа държавица получава продоволствена, материално-техническа и военна помощ. Югославски специалисти планомерно проникват в различни сектори на албанския стопански, политически и културен живот. Бързо расте броят на югославските офицери и инструктори в различни звена на албанската армия. Съгласуват се плановете и действията на двата генерални щаба, дори назрява идеята за създаване на единно командване на югославските и албанските въоръжени сили. Започва изграждането на смесени икономически дружества и съгласуване на стопанските плановете. Но в същото време редица отговорни личности в албанското ръководство реагират срещу тази тенденция, разглеждана от тях като застрашителна за суверенитета на страната им.

Но все пак спорът за Македония като че ли си остава „ябълката на раздора“. Македонският проблем престава да бъде общобалкански, изместен е от блоковото противопоставяне на Балканите. Ето защо Югославия се отказва да активира македонския проблем по отношение на Гърция, но за сметка на това по отношение на България се опитва да налага своите виждания.

През октомври 1944 г. се подписва Крайовско споразумение между Югославия и България за военно-политическо сътрудничество и взаимодействие във войната. Набелязват се контурите на общополитическото сътрудничество: управление на еднородни партии; взаимопомощ при ликвидиране на съпротивата на прогерманските и колаборационистките сили в двете държави; установяване на разнообразни контакти между военно-политическите структури и партии; размяна на военни делегации; оказване на материално-техническа помощ.

През септември 1944 г. по време на разговорите между Сталин и Тито възниква идеята и започват преговори за създаване на федерация на южните славяни, която се видоизменя в Балканска федерация. След консултации с Георги Димитров, Тито лансира идеята за българо-югославско обединение на базата на федеративна общност, сливане на военните потенциали. Тито има съвсем прагматични съображения – българската армия е голяма и боеспособна, което ще способства за по-бързото освобождаване на югославските територии, освен това на власт идват комунистически партии, което ще доведе до засилване на комунизма на Балканите. Сталин подкрепя идеята, защото тя отговаря на съветските великодържавни интереси, вижда в това възможност СССР да установи контрол над Проливите. Първоначално се водят междупартийни разговори между ЮКП и БРП (к). В София пристига делегация на ЮКП, посрещната от Трайчо Костов, Антон Югов, Георги Чанков, Добри Терпешев и Цола Драгойчева. ЮКП настоява за ускорено решаване на македонския проблем чрез пропагандиране и утвърждаване на македонската държавност, като идеята е Пиринска Македония да се откъсне от България и да се включи в пределите на македонската държава, а след това в южнославянска федерация.

Зрее идеята за присъединяването на егейския гръцки дял от Македония към бъдещата обединена единица в рамките на ФНРЮ. Тази идея е в пряка връзка с подкрепата, която Белград и София оказват на ГКП в започналата през есента на 1946 г. гражданска война в Гърция. Обединението на трите македонски дяла възкресява надеждите на Тито и Димитров от края на войната за превръщането на единна Македония в пръв стожер и ядро на една южнославянска федерация.

СССР напълно подкрепя първоначално обединение на Югославия с България, в което след това да влезе и Албания. Предварителното присъединяване на малката адриатическа държава към голямата източна съседка би означавало засилена мощ на Югославия, повече възможности за провеждане на самостоятелна външна политика и по-обоснована мотивация за Тито в задочното съперничество със Сталин за водаческо-

то място в световното комунистическо движение. При една начална българско-югославска фаза на федеративния процес обаче съществува надеждата, че София би неутрализирала стремежа на Белград да доминира в новата държавна структура. Така или иначе, Москва преценява Георги Димитров като по-надежден и „по-послушен“ от Тито, който успява да долови дори и невидимите пукнатини в действията на СССР спрямо Югославия, за да ги използва за собствено стратегическо предимство.

Но ето как реално протичат преговорите между Тито и Георги Димитров. Идеята на Тито е незабавно да се провъзгласи създаването на югославско-българска федерация, като България се откаже от държавния си суверенитет и влезе в Югославия, както и българската армия се включи в югославската. Но всичко това да се предхожда от присъединяването на Пиринска Македония към македонската държава. От своя страна Георги Димитров счита, че не е необходимо да се форсират събитията, че всякакво обсъждане и решаване на спорни въпроси би следвало да се остави за след края на войната, като междувременно се установи един преходен период, по време на който България и Югославия да запазят суверенитета, териториалната цялост и международноправния си субективитет до създаване на федерацията на равноправна основа.

Югославия интензифицира усилията си за създаване на федерация. Първият проект, който прави е за Споразумение за политическо, военно и икономическо сътрудничество и братска взаимопомощ. Проектът е изграден на базата на следните принципи: историческото единство и разбирателство между южните славяни и желанието за братско единство и тясно сътрудничество. Препоръчва се пристъпване към пълно обединение между двете държави чрез предприемане на мерки за обединение във федерална държава, обединено командване, провеждане на единна външна политика. За целта се предвижда създаване на конкретна институция – Съвместна комисия за югославско-българско единство в Белград. Участието в президиума на този орган е на пропорционален принцип (Югославия – 6 гласа, България – 1 глас), единен Генерален

щаб с върховен главнокомандващ Тито, премахване на митническите граници между двете държави, установяване на тясно взаимодействие за решаване на продоволствените проблеми, рационално съвместно изпълнение на промишлените суровини и енергийни ресурси. Но освен всичко това се установява легитимното право на Югославия да получи компенсация за щетите от българското военно присъствие по време на Втората световна война. Силно впечатление прави форсирането на създаване на федерация без предхождащ държавен съюз. Освен това се предвижда формулата б+1, подчиняване на българската армия на югославския Генерален щаб и елиминирането и от самостоятелни военни действия срещу Германия.

Отговорът от българска страна е под формата на работен документ:

1. приема като реалност Македония да бъде в рамките на Югославия, но признава правото на самоопределение на македонското население в бъдеще. Едва след като се изгради федерация на южните славяни може да се мисли за промяна на държавните граници чрез размяна на територии;

2. създаване на политически, военен и стопански съюз, в който двете държави да водят самостоятелна политика и запазване на суверенитета до приключване на Втората световна война;

3. федерацията да е 1+1, т.е. България да участва като равноправен на Югославия субект;

4. да се извърши промяна в Комисията за южнославянско единство – да бъде на паритетна основа;

5. да се сключи двустранно споразумение – България се ангажира с изхранването на югославското население, а Югославия да се откаже от репарации.

В края на 1944 г. югославският външен министър Едуард Кардел пристига в София. Българската страна представя нов проект, озаглавен – Договор за политическо, военно и икономическо сътрудничество и за установяване на вечен съюз и приятелство. Проектът включва: създаване на отбранителен съюз срещу Германия, защита от чужда агресия, установяване на мир и просперитет на Балканите; оказване на всестран-

на помощ до окончателна победа; деклариране на признаването на македонския народ, но и неотменимото му право на самоопределение; потвърждаване на позицията за Пиринска Македония – размяна със Западните покрайнини след войната; Комисията за югославско-българско единство да бъде на паритетни начала. Взаимните искания са уредени в духа на съюзния договор като е направена и следната отстъпка – да бъдат предприети мерки за обединение във федерална държава още преди края на войната. Кардел остро критикува проекта относно забавянето на създаване на федерация, равноправното участие на България във федерацията, паритетния принцип в Комисията. Той отказва всякакви преговори за възстановяване на българския суверенитет върху Западните покрайнини. Освен това поставя въпроса за обединение на войските ултимативно, което е практически невъзможно, защото българската армия участва в състава на съветската. Ето защо преговорите водят до отлагане на решението.

През декември 1944 г. специална югославска делегация отива в Москва с нов проект. Той предвижда: незабавно подписване на двустранен договор за федерално обединение на седем федеративни единици – субекти на бъдещата федерация; единен парламент; общо правителство; единна митническа територия; Пиринска Македония незабавно да бъде присъединена към Народна република Македония; Смесена комисия на пропорционален принцип; пълна координация и взаимодействие по въпроси на войната и външната политика. Проектът е представен на българския представител в Белград, който дава съгласие без да е упълномощен от българското правителство, поради което актът му е дезавуиран, а той е отзован.

Това от своя страна провокира изработването на трети български проект през февруари 1945 г., който обхваща: формулата 1+1 при бъдещата българо-югославска федерация; съставяне на Временен съвет на южнославянското единство в Белград; паритетно представителство; запазване на двете държави до провеждането на общи избори и приемане на Конституция на федерацията; запазване на значителна автономия – в известна степен характер на конфедерация; общите

проблеми да се решават на общи заседания на двете правителства; присъединяване на Пиринска Македония едва след международното признаване на федерацията и запазване на нейното право на самоопределение.

Дипломатическата активност на двете страни става достояние на западните държави. Центърът на вниманието се измества, преговорите са отложени, усилията се концентрират върху подписването на мирни договори.

След края на войната Тито посещава Москва и убеждава Сталин, че федерацията е възможна чрез степенувано федериране:

1. възстановяване в пълна степен на дипломатическите отнoшения между Югославия и България;
2. установяване на режим на добросъседство и приятелство;
3. подписване на договор за сътрудничество и взаимопомощ;
4. създаване на федеративна общност.

Югославия концентрира усилията си върху македонския проблем, провеждайки масирана пропагандна кампания в Пиринска Македония. Налага се схващането за самостоятелна македонска нация, че в България има значително македонско национално малцинство, което следва да бъде официално признато и да получи политическа и културно-национална автономия. Пристъпва се към активна македонизация на населението в Пиринска Македония. През декември 1946 г. местните българи с административно насилие са отразени в преброителните списъци като „македонци“. Изпратени са 93 учители, които да помагат за „правилното“ преподаване на македонския книжовен език и на македонската история. Учителите обаче не се ограничават в тази си задача. Те предлагат курсове за неграмотните и възрастните по македонски език и история. Изнасят лекции за живота в Македонската народна република. Основават Македонски народен театър в Горна Джумая, за да представят македонски пиеси. Създават издателска къща, наречена „Македонска книга“, която за няколко месеца издава над 80 000 екземпляра на книги, брошури и списания. Правителството на Македонската народна република отпуска 149 стипендии за студенти от Пиринска Македония и организира курсове за учители, посетени от 135 учители от Пиринска Македония. Съществуват иска-

ния за формиране на македонска парламентарна група в българското Народно събрание. Стига се до ситуация на държава в държавата. България е изправена пред дилема: дали да насърчава политика, ерозираща националното съзнание, обезличаване на българските национални институции и нарушаване на националния суверенитет, или да защитава националните си интереси. Очертава се съпротива. Остро реагират българският парламент и извънпарламентарната опозиция – започва пропагандна кампания. Линията на отстъпки става ясна за целия народ, срещу това се обявяват съюзниците на комунистическата партия. Населението на Пиринска Македония също се съпротивлява срещу македонизацията. На Десетият пленум на ЦК на БКП е утвърдена партийна линия на отстъпление. Държавата се оказва раздвоена – БКП е сама.

В началото на 1948 г. Георги Димитров съживява идеята за федерация, обхващаща целите Балкани (Албания, Гърция, Румъния, България и Югославия), като балкано-дунавска федерация. Възобновява се кореспонденцията между Тито и Димитров. Поставя се въпросът за бъдещето на федералната общност. Извършват се предварителни действия. В края на 1947 г. Георги Димитров носи пакет от документи при посещението си в Югославия – нов проект за договор. Двете страни се съгласяват да подпишат договор за съюз, сътрудничество и взаимопомощ, който включва следното: установяване на тясно сътрудничество във всички области на живота; полагане на усилия срещу възраждането на империализма на Балканите; унифициране на мита и такси; Югославия се отказва от репарационните си искания към България, като в замяна е подписано тайно споразумение по македонския проблем – в него се подчертава, че до пълното обединяване на Пиринска Македония с Народна република Македония в Югославия, този регион остава под българска юрисдикция. Контактите между Пиринска Македония и Македонската народна република ще се извършват не директно, а чрез Белград и правителствата на двете държави. В България и Пиринска Македония ще се прави популяризиране на постиженията на Народна република Македония за изграждане на социализма, както и разширение

на културно-просветните институции. Обединението на Пиринска Македония и Македонската народна република ще се извърши едва след подписване на съюзния договор между България и Югославия и връщане на Западните покрайнини на България. Постигнато е съгласие договорът между България и Югославия да не се публикува до извършване на необходимите консултации. Договорът става известен на Москва, която отправя остри критики относно неговата преждевременност и несъобразеност с обстановката на Балканите, тъй като би могъл да предизвика намесата на САЩ в гражданската война в Гърция, а и подписване без консултация е чиста проба недругарски акт. Все пак договорът е ратифициран от парламентите на двете страни. Това е договор за приятелство, сътрудничество и взаимопомощ, включващ: тясно и братско сътрудничество по всички жизненоважни проблеми, които засягат националните им интереси; предприемане на всички необходими мерки за запазване на националната цялост; при нападение срещу някоя от двете държави – незабавна все-странна военна и всякаква друга помощ и подкрепа; неучастие в съюз със страни, или съответно несклучване на договори, насочени срещу една от тях. Договорът е сключен за период от 20 години, като е възможно да се поднови за още 5 години.

Линията на БКП на отстъпки и компромиси по македонския проблем е задълбочена. Македонският език и история стават задължителни, увеличава се броят на културно-просветните институти, броя на студентите от Пиринска Македония в Скопие също. На пленум на ЦК на БКП се поставят следните задачи: създаване на федерална общност между България и Югославия; обсъжда се възможността за промени в Конституцията за създаване на автономни райони; създаване на македонска парламентарна група.

От своя страна на пленум на ЦК на ЮКП се отчита, че усилията за създаване на федерация са стигнали до задънена улица заради опортюнистката политика на България. ЮКП счита, че България ще бъде в икономическа тежест на Югославия в една федерация. Лозунгът за създаване на федерация се сваля от дневния ред.

От друга страна, във взаимоотношенията между двете държави и партии настъпват резки промени във връзка с разрива между Югославия и Информбюро. Ситуацията се изостря. БКП преориентира своята политика. Елиминира се като приоритет създаването на федерация на южните славяни, тъй като югославската политика е националистическа. Пиринският край остава в пределите на България, прекратява се дейността на македонските емисари. На XVI пленум на ЦК на БКП, тя се присъединява към критиката към ЮКП; анализира се линията на поведение по македонския проблем – осъжда се насилствената македонизация. Отхвърля се всякакво нарушаване на националния суверенитет на България в Пиринския край, но културната дейност продължава. Неутрализират се крайните македонисти и се прекратяват преките контакти между Пиринска Македония и Македонската република.

Отношенията между ЮКП и БКП стигат до нулевата точка. ЮКП обвинява България във великобългарски шовинизъм, в опити да възроди идеята за Санстефанска България и, че има териториални претенции към Югославия (Западните покрайнини), на БКП се приписва вината за провала на опита за създаване на федерация. След всичко това съюзният договор между България и Югославия е денонсиран през 1949 г.

Все пак причините за провала на идеята за федерация са много по-дълбоки:

- още от самото начало вижданията на двете държави са противоположни – Югославия иска федерация по формулата 6+1, докато България 1+1;

- федералната идея се активизира и дезавуира, чрез натиск отвън – СССР;

- държавите се сблъскват с наслоения, подозрителност от миналото, възраждане на териториални проблеми и аспирации;

- подходът към изграждане на федерация е дебалансиран – ЮКП налага своите позиции, докато БКП прави отстъпки и лавира;

- не са налице необходимите обективни условия и обществени сили, които да са способни да наложат реализирането на подобна идея;

– общите външните фактори също оказват влияние върху югославско-българските отношения;

– двете страни недооценяват националния фактор – засилване на националните чувства, утвърждаване на националната идентичност и хомогенност;

– своето влияние оказват и различните лични качества на Тито и Димитров – Тито е националист, по-млад и динамичен; докато Димитров въпреки авторитета си, става все по-сервилен и губи позиции в своята партия.

През септември 1947 г. по инициатива на ЮКП се провежда съвещание в Шкларска Поремба (до Варшава) – участват ръководителите на комунистическите партии от Източна и Западна Европа (Франция и Италия). Приема се решение да се създаде организация, наречена Информбюро, чиято цел е да: разработва принципите, целите и насоките на идеологическата и политическата работа; приоритетите във външната политика; по-тясната координация на международната арена. Седалището на Информбюро е в Белград, то си има и свой печатен орган – „За траен мир и за народна демокрация“. Неговото създаване засилва влиянието на СССР и активизира съветизацията на страните с народна демокрация.

През октомври 1947 г. СССР излиза с директива за сключване на двустранни договори между страните с народна демокрация: да се спазва определена субординация; всички страни с народна демокрация да подпишат договори със СССР; освен всичко останало, включен е текст, обявяващ се против възстановяването на мощта на Германия и агресия на Германия срещу други държави. Директивата среща скрита съпротива, особено в Югославия. ЮКП счита, че договорите трябва да се сключват като между равноправни държави, да няма йерархия.

СССР определено признава голямата роля и активност на ЮКП при провеждане на съвещанието на Информбюро, но в същото време югославското ръководство надценява собствените си възможности, проявява лидерски амбиции. ЮКП се стреми да се наложи като водеща на Балканите, проявява политическо тесногърдие, както и незачитане на другите страни с народна демокрация. Освен това Югославия се стреми към

хегемония над Албания. Именно тази югославска външнополитическа линия предизвиква Сталин да изпрати телеграма до ръководството на ЮКП, в която възразява остро срещу дислоцирането на югославски части в Албания до границата с Гърция, както и се противопоставя на практиката на свършените факти – не се консултират и не информират Москва за своите действия. Възникналите недоразумения прерастват в остри различия. Според ЮКП СССР не се съобразява с националните интереси на Югославия, ето защо тя се ориентира към самостоятелна позиция относно социалното развитие и военните дела, поема се курс за отстояване на доминиращите позиции в Албания. Отношенията със СССР се охлаждат главно по вина на съветската страна, която оказва натиск върху независимостта на Югославия.

СССР отправя покана за размяна на делегации, но Югославия отказва. Съветският съюз изтегля своите съветници, заради югославския отказ да предостави информация за икономиката си. Поради тези причини Михаил Суслов изготвя справка за югославско-съветските отношения, в която са посочени конкретните обвинения срещу СФРЮ: югославското ръководство не се съобразява с принципи на марксизма; съществуват прояви на недружелюбно отношение с одобрението на югославското ръководство; подценява се кооперирането в селското стопанство; югославското ръководство надценява своите възможности и опит; стреми се да се наложи като образец на Балканите, както и към хегемония.

Характерна особеност на югославско-съветския диалог през този период е, че докато СССР праща телеграми и писма, Белград прави пленуми. ЦК на ЮКП свиква пленум, за да разгледа кризата в отношенията със СССР и останалите държави от Информбюро. Отчита се, че различията водят до противоречия, а те от своя страна до криза в двустранните отношения. Като повод за настоящата криза се посочва опитът на Съветския съюз да наложи своя модел, да играе ролята на хегемон. В резултат от този пленум е изпратено югославско писмо до съветската компартия, със следното съдържание: стилът и тонът на съветската телеграма са клеветнически; от-

хвърлят се и се опровергават обвиненията за недружелюбни действия на югославската страна; Югославия не може да издържа съветските специалисти, които се занимават с вербуване на съветски агенти, особено в югославската армия.

Провеждат се дипломатически разговори между югославския премиер и съветския посланик Лаврентиев. Лаврентиев държи остър тон, като подчертава, че СССР не счита Югославия за водеща държава на Балканите. Наред с тези обвинения съветската компартия отправя ново писмо до ЮКП, според което действията на югославското ръководство подкопават социалното единство и, че в дискусиата трябва да се включат и други братски държави. Отговорът на Белград е нов пленум на ЮКП, а Москва от своя страна праща ново писмо, в което за пръв път се прави покана за тайни разговори на най-високо равнище. Целта е разрешаване на въпросите, признаване на някои грешки, очертаване на спорните проблеми, които да останат отворени и обсъждани на експертно равнище. Но за това ЮКП трябва да жертва най-яръстните антисъветисти – Темпо и Джилас.

През юни 1948 г. се провежда съвещание на Информбюро в Букурещ. То получава нов облик – от координираща се превръща в постоянно действаща организация със собствен Устав, в който залягат принципите на демократичен централизъм и субординация. Освен това организацията вече разполага с постоянен секретариат и седалището, което ще се определя на ротационен принцип вече се намира в Букурещ. Информбюро се превръща в организация – политическа и идеологическа сила, провеждаща разгърнатата антиюгославска кампания.

В Югославия е проведен 5-тия конгрес на ЮКП като основната тема е кампанията срещу Югославия и мобилизиране на силите около Тито. ЮКП отхвърля всякакъв вид обвинения за ревизионизъм, бонапартизъм, хегемонизъм и национализъм. ЮКП продължава да се счита за част от лагера на народната демокрация, да храни надежди за възстановяване на добрите отношения между ЮКП и партиите от Информбюро, че противоречията няма да се отразят на междудържавните отношения. Взети са сериозни мерки за елиминиране на „информбюровските елементи“ – от ЮКП са изключени над 70 000 души,

20 000 души са подведени под съдебна отговорност. От Югославия емигрират над 6 000 души – в СССР и съседните социалистически държави. Отзовани са и всички югославски специалисти и учащи се от страните с народна демокрация.

Сталин и неговото обкръжение не могат да приемат с благосклонност нарастващия югославски авторитет и усилията на Тито да отвоюва стабилна позиция по върховете на международното комунистическо движение. Биографът на Тито Владимир Дедиер твърди, че всъщност се сблъскват два модела на социализъм: тоталитарният сталински вариант и самоуправленската югославска версия, която отчита спецификата на местните условия, запазва суверенитета на страната, има творчески характер и поради това е по-демократична.

Други автори, предимно западни, виждат причината за конфронтацията преди всичко в ръководната роля, която Тито се опитва да играе на Балканите и изобщо в световното комунистическо движение – роля, която пряко засяга схемата на Сталин за пирамидално изградени и функциониращи отношения между Москва и другите източноевропейски столици.

В западните издания намират място и намеците, че югославският маршал вече конкурира Сталин като водач на международното комунистическо движение преди всичко със своята амбициозност и политическа динамика, дисхармонираща с идеята за костенялост, политическата рутина и познатото нежелание на съветския генералисимус да пътува зад граница. От това личностно противопоставяне се появяват първите психологически пукнатини в отношенията между Белград и Москва.

Есента на 1948 г. и по-късно разногласията се превръщат в ясно изразен сблъсък. Около Югославия е установена икономическа блокада. Прекратени са всякакви доставки, стокообменът е спрял, търговските отношения не функционират. Конфликтът е интернационализиран, използват се и силови средства, с изключение на пряка агресия. Създават се антиюгославски емиграционни центрове, пропагандна кампания, саботаж, терористични акции. Изострят се съществуващи или нововъзникнали проблеми, повишава се напрежението по югославските граници. Втвърдява се политиката на съветизация в страни-

те с народна демокрация – водят се показни процеси срещу привърженици на Тито и политиката му. Освен това се отстраняват всички критично и националистически настроени личности.

Следващата стъпка представлява денонсиране на договорите за дружба, сътрудничество и взаимна помощ с Югославия. Страната остава без реална защита на международната арена по отношение на своята сигурност и стабилност. Нормалните междудържавни отношения на страните с народна демокрация и Югославия са елиминирани. Посолствата са затворени, остава само техническия персонал, а югославските дипломати са експулсирани.

Разбира се едва ли бихме могли да говорим за югославската външна политика в периода 1944-1948 година, без да споменем участието на Югославия на Парижката мирна конференция от 1946 г. По време на самата конференция, при интерпретирането на въпросите югославското пратеничество се придържа към една прагматична позиция, в която формулировките и принципите на пропагандния пролетарски интернационализъм съжителстват със стратегически преценената защита на собствените държавни интереси. Югославската делегация защитава границите на Албания в Северен Епир (Южна Албания) срещу гръцките аспирации, задълбочавайки по този начин съюзните отношения между Белград и Тирана. Освен това защитата на българския суверенитет, както и опростените по-късно български репарационни задължения към Югославия допринасят за двустранното сближаване и за отваряне на нова страница в преговорите за федерация. Още тогава в югославските партийни върхове назрява недоволство от широкото проникване на съветското разузнаване в държавния и идеологическия апарат, във въоръжените сили и стопанските структури. От друга страна самочувствието на Тито и на ръководството около него до голяма степен почива върху един неоспорим факт: Югославия и Албания са единствените европейски страни, които още в хода на войната започват да осъществяват т.нар. народнодемократична революция.

Разривът между Белград и Москва лишава комунистическия лагер от тридесет и трите дивизии на югославската армия, затварянето на границата с България слага край на гражданската война в Гърция, опростява се значително отбраната на Италия. Осъзнавайки това положение, западните страни решават да отпуснат помощ на Югославия.

Ако трябва да направим оценка на външната политика на Югославия в горепосочения период, бихме могли да я определим като изключително умела, гъвкава, предвидлива и прагматична, дори експанзионистична. Но все пак това е една политика, която изцяло почива на великодържавния интерес, която не се колебае да си служи с всевъзможни дипломатически средства и начини за нейното постигане. В югославската външна политика през този период, всеки външнополитически ход е премерен, съобразен с външнополитическите интереси и цели в рамките на набеязаната стратегия. И ако тази политика не води до реализация на стратегическите планове, то това е така, защото на международната арена има множество субекти, всеки от които защитава своите собствени интереси.

ЛИТЕРАТУРА

1. Доц. д-р Първанов, Антон – лекционен курс по Външна политика на балканските държави.
2. Кастелан, Жорж – История на Балканите, София, 2001 г.
3. Хьош, Едгар – История на балканските страни, изд. ЛИК, София, 1998 г.
4. Лалков, Милчо – Югославия (1918–1992) – Драматичният път на една държавна идея, изд. Даниела Убенова, София, 1999 г.
5. Манчев, Кръстьо – История на балканските народи (XIX–XX), Академично изд. „Марин Дринов“, София, 1999 г.
6. Йелавич, Барбара – История на Балканите XX в., ИК „Амат-АХ“, София, 2003 г.